

OBNOVA MIRNSKEGA GRADU KOT PRILOŽNOST ZA RAZVOJ KULTURNEGA TURIZMA V MIRNSKI DOLINI

Strokovni članek | 1.04
Datum prejema: 18. 8. 2016

Izvleček: Po smrti lastnika gradu Mirna se za Mirnčanom postavlja vprašanje, kako dalje z obnovo gradu. Mirnski grad je v letih obnove postal njihov pomemben simbol, s katerim se močno identificirajo. Podobno se sprašujeta tudi zainteresirana stroka in javnost. Spomeniške vrednosti gradu so izjemne, je v zasebnih rokah, nima urejene gradbene dokumentacije, javnih sredstev za njegovo obnovo pa ni. V prispevku avtor analizira stanje, podaja predloge za nadaljevanje obnove mirnskega gradu in utemeljuje vsebine, ki bi jih veljalo umestiti v grad.

Ključne besede: obnova, grad, Mirnska dolina, turistična namembnost

Abstract: After the death of the Mirna Castle owner, the local inhabitants were faced with the question of what to do about the renovation of the castle. Over the years of renovation, the Mirna Castle has become an important symbol, which the locals have come to identify with strongly. Equally concerned with this issue are the interested professionals and the public. The castle's monumental value is exceptional, it is privately owned, the construction permits are not in order, and no public funds have been allocated for its renovation. In the paper, the author analyses the situation, aims to find suggestions concerning the castle renovation, and presents arguments in favour of the contents he believes could be incorporated in the castle.

Keywords: renovation, castle, Mirna Valley, tourism-related purpose

Smrt Marka Marina,¹ lastnika mirnskega gradu in poleg društva Speča lepota glavne nosilca njegove obnove, je Mirnčane po več kot pol stoletja znova postavilo pred

¹ Prof. dr. Marka Marina sem spoznal pred 20 leti po zaslugi Marka Kapusa. Poleti leta 1996, mislim, da je moralo biti neke sobote ali nedelje v drugi polovici julija ali v začetku avgusta, ko sem se že vrnil s poletnega študentskega raziskovalnega tabora v Novem mestu, me je Marko Kapus peljal na mirnski grad, da me kot nadobudnega študenta etnologije in umetnostne zgodovine predstavi Marku Marinu. Spomnim se, da je bilo takrat na gradu zelo živahna gradbena dejavnost. Marko Marin je zadovoljen in vesel sedel pri okroglem stolpu v senci še ne povsem dokončanega pritličja vzhodnega arkaednega hodnika. Zelo dobro se spomnim nekaterih vprašanj, s katerimi me je poskušal oceniti, iz kakšnega testa sem. Spraševal me je o zgodovini mirnskega in šumberškega gradu, o šumberški romanski kapeli pa o Emi Krški. Morda sem ga presenetil, da sem na izvornih kamnitih ostankih poznogotskih okenskih okvirjev, ki jih je Marin odkril pri čiščenju palacija in jih skrbno čuval, prepoznal kamnoseške znake, zato si je ustvaril mnenje, da iz mene še kaj bo. Zato sva govorila tudi o temi, ki sem jo izbral za diplomsko nalogo, o umetnostnozgodovinski topografiji župnije Sela pri Šumberku, h kateri me je nagovarjal Marko Kapus. Šumberški grad je bil namreč Marinu še posebej blizu, saj sta si bili mirnska in šumberška grajska kapela zgodovinsko in gradbeno-razvojno precej blizu (glej Marin 1993: 3). Od najinega prvega srečanja dalje so mi bila vrata na mirnskem gradu vedno odprta, tudi pozneje, ko sem leta 1998 diplomiral in postal konservator novomeške območne enote Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, za katero Marin ni imel dobre besede, saj ga je po njegovem prepričanju pri prizadevanjih za obnovo gradu skušala ovirati, ne pa mu pomagati. Ob najinem prvem srečanju mi je Marin na dušo položil tudi skrb za kmečko arhitekturo in njeno opremo v Mirnski dolini. Ta je bila po njegovem že takrat skrajno ogrožena,

pomembno odločitev o tem, kako in če sploh nadaljevati z obnovo mirnskega gradu. O tem bodo morali razmisliti tudi predstavniki lokalne oblasti, saj je mirnski grad v letih obnove postal pomemben simbol, s katerim se lokalna skupnost močno identificira.

Že iz bežnega pregleda posameznih obnov gradov po Sloveniji, ki so se izvedle po letu 1991 ali se še izvajajo, lahko sklenemo, da gre pri tem za izredno drage investicije, ki jih lastniki, ti so večinoma javni, izvajajo z občinskimi, državnimi ali evropskih finančnimi sredstvi. Ob tem je zanimivo, da mnogi od obnovljenih gradov nato samevajo brez primernih in privlačnih programov. Je v obstoječih okoliščinah in praksah sploh še mogoče najti priložnost za nadaljevanje obnove mirnskega gradu s programom, ki bi spodbudil turizem v Mirnski dolini, ali pa smo vlak že zamudili in bi pri tem šlo zgolj za brezupen, utopičen poskus? Na zastavljena vprašanja bomo skušali odgovoriti z analiziranjem izkušenj ob prenovah gradov v Sloveniji po letu 1991 ter s pregledom njihovega načina upravljanja in vlog, ki jih imajo obnovljeni gradovi danes v skupnosti. V te ugotovitve bomo poskušali umestiti smotrnost nadaljevanja obnove mirnskega gradu, ki bi lahko ustvaril priložnost za razvoj kulturnega turizma v občini Mirna in širše

z njenim izginjanjem pa naj bi izginjala tudi bistvena identiteta prostora. Vsekakor so srečanja z Marinom pomembno vplivala na mojo poznejšo odločitev, da precejšen del svojega strokovnega dela posvetim preučevanju značilnosti stavbarstva v Mirnski dolini.

* Dušan Štepec, mag. etnologije, konservatorski svetovalec, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Novo mesto, Skalického ulica 1, 8000 Novo mesto; dusan.stepec@zvkds.si.

Grad Mirna.
Foto: Pep.

Mirnske doline. Ob tem bomo skušali osvetliti tudi vlogo in pomen njegove obnove v gospodarskem, družbenem in kulturnem smislu za občino Mirna in širše za Mirnsko dolino. Same obnove, ki se je doslej izvajala sicer brez formalnega sodelovanja novomeške območne enote Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, vendar v okvirih, ki še zadoščajo sodobnim zahtevam konservatorske stroke (prim. Sapač 2004), se v prispevku ne bomo lotevali. Problematika obnove mirnskega gradu je kompleksna (prim. Štepec 2005; Doblehar 2007) in zahteva posebno obravnavo, zato jo bomo skušali osvetliti ob kaki drugi priložnosti. Vključitev mirnskega gradu v turistično ponudbo Mirnske doline se še vedno kaže kot edina smotrna alternativa prvotni Marinovi ideji, po kateri je želel v gradu vzpostaviti center za preučevanje gledališča in vizualnih umetnosti. Turizem postaja v Sloveniji vse pomembnejša gospodarska panoga, ki iz leta v leto povečuje delež v domačem bruto družbenem prihodku. Rezultati turističnega razvoja v zadnjih nekaj letih v glavnem mestu naše države so izredno spodbudni. V letu 2014 so v Ljubljani prvič registrirali več kot milijon nočitev. Ti podatki niso zanemarljivi, ko razmišljamo o vključevanju mirnskega gradu v turistično ponudbo Mirnske doline. Ljubljana je namreč od mirnskega gradu oddaljena le okrog 50 kilometrov. Poleg tega je med Ljubljano in Mirno urejen tudi javni prevoz. Obnovljen grad z ustreznim programom, ki bi spodbujal in ustvarjal turistični razvoj Mirnske doline, bi bil gotovo zanimiv za turistični obisk. Zaradi svoje lege v neposredni bližini občinskega centra pa bi grad s svojo širšo okolico hkrati lokalnemu prebivalstvu lahko ponujal tudi prostor za medgeneracijsko druženje, uživanje v kulturnih dogodkih, preživljanje prostega časa in rekreacijo ter krepitev lokalne identitete. Na ta način bi ostal vključen v vsakdanje življenje domačinov.

Obnova gradov na Slovenskem po letu 1991

Da bi celovito razumeli problematiko revitalizacije doslej obnovljenih ostankov mirnskega gradu in smotrnost njegove nadaljnje obnove, moramo najprej pogledati, kakšne izkušnje imamo doslej z obnovami gradov v Sloveniji. Iskanje kulturne identitete plemstva, ki so jo nosilci socialističnega družbenega reda vztrajno in načrtno izrivali iz našega kolektivnega spomina, je v času tranzicije, torej po letu 1991, prišlo v ospredje zanimanja slovenske družbe. Denacionalizacijski postopki vračanja premoženja nekdanjim lastnikom gradov in njihovi obiski v Sloveniji, so spodbudili zanimanje družbe za raziskave kulture plemstva z najrazličnejših vidikov.² Na Slovenskem je po zadnjih raziskavah znanih kar 1182 lokacij gradov, graščin in dvorcev (Mihalič idr. 2000: 160), od teh je slaba polovica vpisanih v Register nepremične kulturne dediščine (prim. Hafner 2012). Med procesom denacionalizacije je država leta 1999 poskrbela, da je nekaj gradov ostalo v lasti države ali občin. Na podlagi zakona o lastninjenju kulturnih spomenikov v družbeni lastnini so država in občine postale lastniki več kot 40 gradov na Slovenskem.³ Gre za gradove, ki jih državi v denacionalizacijskem postopku lastnikom ni bilo treba vrniti v naravi.

Gradovi predstavljajo velik kulturni kapital, hkrati pa tudi veliko družbeno odgovornost, saj smo jih prevzeli v izredno slabem gradbenem stanju. Družba, ki je bila vso povojno obdobje prikrajšana za plemiško kulturo, je seveda v novi družbeni ureditvi videla priložnost za vnovično oživitvev tega dela kulture na Slovenskem.

Tako kot v večini tranzicijskih držav je tudi v Sloveniji večina objektov kulturne dediščine, še posebej grajske dediščine, v javni lasti. Ti objekti so namreč v času nacionalizacije po vojni prešli v javno last. Zaradi odklonilnega odnosa povojnih oblasti, tako do zasebne lastnine kot do aristokracije in buržoazije, ki je v večini primerov posedovala te objekte, so bili ti objekti prepuščeni propadanju ali pa so takratne oblasti v njih dopustile funkcionalne vsebine, kot je nastanitev ljudi z motnjami v razvoju, zapori, psihiatrične bolnišnice, skladišča, ki so še dodatno pripomogla k naglemu propadanju teh zgradb. (Božičnik 2006: 54)

Zaradi javnega interesa so se v prizadevanja za varstvo in ohranjanje gradov vključile tudi nekatere osrednje stro-

- 2 V javnosti so bili odmevni na primer obiski grofov Auerspergov, potem Wamboltov in Windischgraetsov. O njih so bile v začetku devetdesetih let 20. stoletja napisane tudi prve študije. O rodbini Windischgraetsov in njihovem gradu Planina je pisala Tanja Žigon (1992), o družini Wamboltu in gradu Hmeljnik pa Bernarda Potočnik (1994).
- 3 Po omenjenem zakonu so postali državna last naslednji gradovi: Bled, Vipolže, Bizeljsko, Brežice, Pišce, Polhov Gradec, Dornava, Grad na Goričkem, Borl, Negova, Socerb, Kostel, Kostanjevica, Šrajbarski turn, Snežnik, Račji dvor, Betnava, Vetrinjski dvor, Gradac, Rihemberk, Hmeljnik, Otočec, Predjamski grad, Ptuj, Viltuš, Vodriž, Slovenska Bistrica, Škofja Loka, Turnišče, Turjak in Socka.

kovne institucije, predvsem pa takrat še regionalno organizirani zavodi za varstvo naravne in kulturne dediščine. Varuhi nepremične kulturne dediščine so namreč že vse od konca druge svetovne vojne opozarjali na propadanje gradov na Slovenskem. Tako je leta 1947 skupina študentov umetnostne zgodovine in arhitekture pod vodstvom konservatorjev Cirila Velepicha in Ivana Komelja pregledala in dokumentirala 12 najpomembnejših med vojno poškodovanih gradov na Dolenjskem, saj so ugotovili, da jih domačini še naprej rušijo (Sapač 2004: 10–11).

Če smo bili pred letom 1991 priča bolj nenačrtnim posegom na gradovih (prim. Hafner 2012), pa je bila po osamosvojitvi Slovenije priložnost, da nekaj od teh gradov, vsaj tiste v javni lasti, država načrtno obnovi in jih na ta način ohrani našim zanamcem.

Sprva je Ministrstvo za kulturo obnovam gradov namenilo sredstva iz t. i. kulturnega tolarja, in sicer na podlagi *Zakona o zagotavljanju sredstev za nekatere nujne programe Republike Slovenije v kulturi* iz leta 1998. Vendar sredstva niso bila tako visoka, da bi omogočala celovite prenove gradov. Se je pa ta priložnost ponudila z vstopom Slovenije v Evropsko unijo leta 2004, ki je omogočil črpanje sredstev iz Evropskega sklada za regionalni razvoj. Vlada Republike Slovenije je s pristojnim Ministrstvom za kulturo najprej z različnimi študijami preverila, kaj sploh početi z gradovi (glej Mihalič idr. 2000; Mrak idr. 2005; Božičnik 2006). Na njihovi podlagi je Ministrstvo za kulturo financiralo obnovo gradov s sredstvi državnega proračuna za kohezijsko politiko v programskem obdobju 2004–2006 in nadaljevalo v naslednjem programskem obdobju 2007–2013. V obnovo gradov v državni lasti je bilo vloženih precej sredstev, v obdobju 1995–2011 več kot 26 milijonov evrov (Zupan 2012: 810).⁴

Precej finančnih sredstev je bilo potrebnih že za samo vzdrževanje gradov; samo v letu 2012 je država za vzdrževalna dela na gradovih v državni lasti namenila 400.000 evrov (Zupan 2012: 811).⁵

Prvi v nizu teh obnov je bil grad Jablje, ki ga je obnovilo Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. Njegova obnova je stala 700 milijonov takratnih tolarjev (Spletni vir 20). Od leta 2006 z njim upravlja Center za evropsko prihodnost (CEP), neodvisna in neprofitna ustanova, ki jo je ustanovila Vlada Republike Slovenije in jo prvi dve leti tudi financirala. Njene osnovne dejavnosti so zagotavljanje usposabljanja, strokovne in tehnične pomoči različnim institucijam ter usklajevanje in finančna podpora projektnim dejavnostim. V glavnem naj bi Center nudil

vsebinsko in tehnično pomoč državam Zahodnega Balkana z evropsko perspektivo. V zvezi s tem v povprečju organizira 20 dogodkov letno. Ob tem se ukvarja z organizacijami najrazličnejših dogodkov, od porok, viteških iger, koncertov, srečanj, seminarjev, kongresov in izobraževanj pa do protokolarnih dogodkov (Spletni vir 4).

Črpanje evropskih nepovratnih sredstev za obnovo gradov je nato prevzelo Ministrstvo za kulturo, ki se je naprej lotilo obnov gradov Grad, Bizeljsko, Pišcece, Ptuj, Otočec, Snežnik, Negova, Strmol in Brdo. Zadnja primera tovrstne obnove gradov z evropskimi sredstvi sta rezidenčna stavba Lanthierijeve graščine (2012) v Vipavi in vila Vipolže v Goriških Brdih, ki je bila za javnost odprta jeseni leta 2015. Rezultat vseh teh obnov so sicer obnovljeni kulturni spomeniki, vendar v več primerih brez ustreznih oziroma usposobljenih upravljavcev in kakovostnih vsebin, ki bi gradovom omogočali dolgoročno preživetje.⁶

Nekatere v celoti ali vsaj delno obnovljene gradove v državni lasti je želelo Ministrstvo za kulturo tudi prodati, žal neuspešno (Spletni vir 2).⁷ Zato jih zdaj ne prodaja več, temveč jih ponuja v lastništvo, najem ali upravljanje lokalnim skupnostim, kjer se posamezni grad nahaja, npr. Blejski grad, Predjamski grad, Turnišče, Vipolže in Šrajbarjev turn (glej Zemljarič 2015).

Ob prenovah gradov v občinski lasti zgodba ni dosti drugačna. Občine se sicer svoje gradove trudijo vzdrževati po najboljših močeh in jim zagotavljati primerne vsebine (npr. dvorec Rakičan), vendar pa dlje od vzdrževanja ne uspejo priti. Nekoliko bolj optimistični smo lahko za grad Brestanica, kulturni spomenik državnega pomena, ki ga je Občina Krško obnovila s pomočjo evropskih sredstev.⁸ Z njim upravlja Kulturni dom Krško oziroma enota Grad Brestanica, ki deluje v njegovem okviru. Zaposleni v omejenem javnem zavodu načrtujejo in organizirajo različne programe. Z njimi oživljajo objekt, s katerim se krajani Brestanice močno identificirajo (Spletni vir 12; prim. Rožman 2017).

Gradov v zasebni lasti pred letom 1991, razen redkih izjem, pri nas ni bilo. Na Dolenjskem lahko izpostavimo

6 Revizijsko poročilo Računskega sodišča RS (2009) Ministrstvo za kulturo opozarja, da je bilo pri obnovah gradov, ki so bile sofinancirane s sredstvi Evropske unije, neuspešno, saj ni doseglo zastavljenih ciljev. Ugotavlja tudi, da Ministrstvo za kulturo ni pripravilo dokumentov, iz katerih bi bil razviden način upravljanja, zato tudi ni moglo zagotoviti delovanja obnovljenih kulturnih spomenikov. V poročilu je bilo med drugim izpostavljeno še, da »z načinom izbora ministrstvo ni zagotovilo trajnosti obnov, kar bi z vidika smotne porabe proračunskih sredstev moralo« (Spletni vir 3: 63).

7 V določenih primerih tudi v nasprotju z željami lokalnih skupnosti, npr. pri Šrajbarskem turnu v Leskovcu pri Krškem, prodaji katerega je Občina Krško nasprotovala, saj želi vanj investirati in z njim upravljeti (Spletni vir 10).

8 Obnova gradu, ki ga je Občina Krško s pomočjo sredstev Evropske unije obnovila v letih 2010–2012, je stala skoraj pet milijonov evrov (Spletni vir 7).

4 V povprečju je celovita prenova posameznega gradu doslej stala od tri (npr. grad Jablje) do sedem in pol milijonov evrov. Prenova vile Vipolže v Goriških Brdih je stala na primer 7.330.071,53 evrov (Spletni vir 1).

5 Očitno ta sredstva še zdaleč ne zadoščajo niti za najnujnejša vzdrževalna dela na najpomembnejših gradovih, na kar opozarja strokovna javnost (prim. Baraga 2009).

grad Mirna in dvorec Mala Loka. Mirnski grad je leta 1962 Marko Marin prejel v last za 99 let, dvorec Mala Loka je leta 1989 kupil Dušan Šparovec. Po letu 1991 pa več gradov na Slovenskem dobi zasebne lastnike. Nekaj jih je prišlo do gradov z denacionalizacijskim postopkom, z vračilom v naravi, drugi lastniki pa so gradove kupili, največkrat iz prestižnih razlogov. To so ljubiteljski kasteologi. Nekateri v gradu stanujejo, drugi pa v njem vidijo poslovno priložnost. Med te novodobne graščake lahko štejemo tudi lastnike gradov Črnelo pri Domžalah, Lemberg, Fala, Ravbarjev grad v Mengšu in Prestranek pri Postojni (Spletni vir 5). Za nekatere novodobne graščake velja, da njihova filozofija nima dosti skupnega s skrbno obnovo gradov. Ker so finančno dovolj močni, vodijo obnovo gradov po svojih merilih in željah, pri tem pa ne upoštevajo usmeritev varuhov dediščine (Pukl 2012: 19). Spet drugi so bolj odvisni od javnih sredstev, ki so na voljo za obnovo kulturnih spomenikov. Ker je teh v državnem proračunu iz leta v leto manj, za obdobje 2017–2018 samo 1.400.000 evrov (Spletni vir 13), so zasebni lastniki bolj ali manj prepuščeni svojim finančnim zmožnostim in lastni iznajdljivosti.⁹

Ni obnove brez vsebine

Pri nadaljevanju obnove mirskega gradu se zastavljata dve ključni vprašanji. Prvo je povezano z njegovim programom oziroma vsebinami, ki bi se v njem lahko izvajale, drugo pa s tem, kdo bo z njim upravljal. Ob prvem vprašanju se moramo najprej ustaviti pri analizi obstoječih vsebin v gradovih na Slovenskem. Ugotovimo lahko, da kakovostnih vsebin primanjkuje.

Gradovi na Slovenskem imajo različne funkcije, nekateri tudi po več hkrati. V tem je na prvem mestu grad Rače, ki gosti občino, turistično agencijo, slikarski atelje, etnološko zbirko, poročno dvorano, tržnico in stanovanja (Pukl 2012: 22). Adela Pukl je pri preučevanju namembnosti gradov na Slovenskem ugotovila kar 12 različnih vsebin: muzeji, zbirke in razstave; izvajanje poročnih obredov; turistične in kulturne prireditve/vsebine; gostinska ponudba; poslovna dejavnost in protokol; hoteli oziroma nočitve; bolnišnica; zdravstvene ustanove; stanovanja; domovi za ostarele; izobraževanje; drugo (npr. zapor) (Pukl 2012: 23).

Raznolikost vsebin v gradovih kaže na dva bistvena problema pri umeščanju novih vsebin:

- vsebine niso kakovostne in se slabo dopolnjujejo,
- upravljanje je neučinkovito.

9 Zadnji razpis Ministrstva za kulturo za sofinanciranje obnove kulturnih spomenikov v lasti občin je bil objavljen leta 2013. Iz teh sredstev sta bila obnovljena Lanthierijev dvorec v Vipavi in Plečnikova hiša v Ljubljani (Spletni vir 6). Zadnji razpis za zasebne lastnike pa je bil objavljen konec leta 2016 – *Javni razpis za izbor kulturnih projektov na področju nepremične kulturne dediščine, ki jih bo v letih 2017–2018 (so)financirala Republika Slovenija iz dela proračuna, namenjenega za kulturo*, v nadaljevanju: spomeniško-varstveni projektni razpisi, oznaka: JPR2-SVP-2017-18 (Spletni vir 13).

Kakovost vsebin in njihovo dopolnjevanje je mogoče izboljšati s celovitim in celostnim pristopom k obravnavi gradov, graščin, dvorcev in pripadajočih gospodarskih stavb (prim. Hazler 2012).¹⁰

Eno od temeljnih spomeniškovarstvenih načel je, da se obnove spomenika ne smemo lotevati, ne da bi vedeli, kakšne bodo njegove nadaljnje programske vsebine (Hazler 2009: 70). Predvsem pa morajo biti jasni cilji prenove, saj so brezciljne prenove lahko nesmiselne in neuspešne (Hohnec 2013:12). Na primeru obnov gradov v državni lasti po letu 1991 lahko ugotovimo, da se je Ministrstvo za kulturo sprva lotevalo obnov z namenom vzpostavitve gostinskih in namestitvenih zmogljivosti za visoki turizem.¹¹ Šlo je za modificiran in ponavljajoč se vsebinski koncept, ki pa ni bil prilagojen posebnostim posameznega gradu. Ta modelni pristop je bil pomanjkljiv, ker v njegovem ospredju ni bila predstavitev spomeniških vrednosti posameznih gradov in njihovih zgodb, povezanih z lastniki in prebivalci oziroma uporabniki. Na to pomanjkljivost dosedanje prakse obnov gradov pri nas je opozoril tudi Frantz Schoenestein, strokovnjak iz urada za zaščito kulturnih spomenikov pri francoskem ministrstvu za kulturo, ki je leta 2015 gostoval v Sloveniji.¹²

Doslej s ponudbo visokega turizma še ni zaživel noben od obnovljenih gradov v državni lasti. Prvi, ki je bil obnovljen s takšnim namenom, je bil grad Pišcece. Po prvotnih načrtih Ministrstva za kulturo naj bi v njem dobila sedež Akademija za varstvo narave, razvoj podeželja in regionalni razvoj, z gradom pa naj bi upravljal Kozjanski regijski park (Spletni vir 3: 40–42). Grad Pišcece že od leta 2008 sameva in čaka na primernega upravljavca. Zgodba s Pišec je bolj ali manj simptomatična tudi za ostale gradove, ki so bili prenovljeni po Pišecah, npr. za grad Negova. Nekoliko izstopajo gradovi Snežnik, Strmol, Lanthierijev dvorec v Vipavi in v letu 2015 prenovljena vila Vipolže v Goriških Brdih. Prva dva sta protokolarna objekta, v revitalizacijo zadnjih treh pa so se aktivno vključile tudi občine. Kljub začetnemu optimizmu se tudi tem gradovom dolgoročno

10 Hazler pri interpretaciji gradov opozarja, da je treba izpostaviti tudi senzorične lastnosti dediščine (Hazler 2012: 764–765). Z našimi čutili (za vid, sluh, vonj in tip; posredno tudi za okus) lahko dediščino gradov dojemamo na povsem drugačen in samosvoji način.

11 V ta namen je Ministrstvo za kulturo naročilo tudi Študijo *možnosti ponudbe visokega turizma v objektih kulturne dediščine Slovenije* (2006). Ana Božičnik, avtorica omenjene študije, se je v njej naslonila na izkušnje posameznih evropskih držav, ki so se odločile za prenavo gradov in podeželske dediščine v vrhunsko turistično namestitveno ponudbo.

12 Francoski strokovnjak je v Sloveniji gostoval kot gost seminarja Malraux, ki so ga pod pokroviteljstvom francoskega in slovenskega ministrstva za kulturo in Francoskega inštituta v Ljubljani pripravili o zaščiti kulturnih spomenikov. Na seminarju je predstavil referat z naslovom 'Gospodarjenje s kulturnimi spomeniki v lasti države'. Intervju z njim je bil 14. novembra 2015 objavljen v *Sobotni prilogi* časopisa *Delo*.

ne piše prav dobro, in sicer zaradi pomanjkljivega (tj. ne celovitega in necelostnega) načrtovanja njihove prenovle. Vsi trije gradovi so namreč brez upravljaljskih načrtov. Tudi sicer za vse doslej prenovljene gradove v lasti države velja, da Vlada Republike Slovenije in Ministrstvo za kulturo doslej nista poskrbela za njihove upravljaljske načrte.¹³ Brez njih so tudi gradovi v lasti občin in posameznikov, in to kljub znanemu upravljalvcu.

Upravljanje s kulturnim spomenikom in spomeniškim območjem

Ob vprašanju nove namembnosti je, ko govorimo o nadaljevanju obnove mirnskega gradu, pomembno tudi vprašanje upravljanja z njim. Razprave o upravljanju z dediščino so v mednarodnem prostoru postale aktualne že v 70. in 80. letih 20. stoletja, in sicer kot posledica široke definicije kulturne dediščine, vključitve zasebnih stavb, mestnih in podeželskih območij in območij kulturne dediščine pod zaščito in kot posledica sprememb družbeno-političnih sistemov, ki so tedaj vplivali na cel svet (prim. Delak Koželj 2009: 32).

Naraščanje gospodarske vloge dediščine v sklopu t. i. dediščinske industrije je na eni strani v lokalna okolja prinašalo gospodarski, izobraževalni in zaposlitveni napredek, po drugi strani pa je imelo tudi negativne posledice, ki so se odražale v pretirani izrabi dediščine in njeni degradaciji. Zato je postalo upravljanje z dediščino¹⁴ v zadnjih desetletjih sestavni del varovanja in pomemben segment trženja kulturne dediščine (Plestenjak, Stokin in Zanier 2014: 163). To še posebej velja za tiste kulturne spomenike, ki so uvrščeni na seznam svetovne dediščine, saj je pogoj za uvrstitev na ta seznam upravljaljski načrt.

UNESCO v svojih dokumentih (npr. Operational Guidelines 2013) opredeljuje, da mora imeti kulturna dediščina, sprejeta na seznam svetovne dediščine, ustrezen načrt upravljanja, ki na celovit način določa cilje in ukrepe varovanja, ohranjanja, rabe in razvoja zaščitenih spomenikov ali območij. Pri tem ne moremo mimo prostorskega, gospodarskega in socialnega konteksta kulturne dediščine, zaradi česar mora načrt upravljanja poleg varovanja zagotavljati tudi cilje in ukrepe, pomembne za razvoj celotnega območja in skupnosti ter usklajenost s planskimi in razvojnimi dokumenti območja. (Narred 2014: 13)

Pri nas smo se z izzivi upravljanja z dediščino resneje srečali šele po vstopu v Evropsko unijo leta 2004 in s po-

stopno implementacijo mednarodnih dokumentov tega področja v našo varstveno zakonodajo. Tako lahko v aktualnem *Zakonu o varstvu kulturne dediščine* iz leta 2008 preberemo, da upravljanje s kulturnimi spomeniki in spomeniškim območji pomeni

izvajanje nalog, ki so potrebne za izpolnitev namena, zaradi katerega je bil kulturni spomenik ali spomeniško območje razglašeno za kulturni spomenik, in obsega predvsem vodenje in organiziranje vzdrževanja, uporabe, dostopnosti, predstavitve javnosti in spremljanje stanja. (Zakon o varstvu ... 2008)

Bolj konkretno o upravljanju s kulturnimi spomeniki in spomeniškim območji govori 59. in 60. člen omenjenega zakona, ki določata, da mora upravljanje s spomenikom zagotavljati lastnik bodisi neposredno v skladu z aktom o razglasitvi ali pa tako, da ga poveri upravljalvcu. Upravljanje spomenika ali spomeniškega območja se izvaja na podlagi načrta upravljanja, tj. dokumenta, s katerim se določijo strateške in izvedbene usmeritve za celovito ohranjanje spomenika ali spomeniškega območja in način izvajanja njegovega varstva.¹⁵

Upravljanje s kulturno dediščino je zaradi kompleksnosti varstva in vključevanja različnih deležnikov posebno zahtevno področje, kar se pri nas odraža v pomanjkanju upravljaljskih načrtov za spomenike in spomeniška območja. Pred letom 2000 z upravljaljskimi načrti sploh nismo imeli izkušenj, kar se je pokazalo tudi v primeru neuspešne nominacije Partizanske bolnišnice Franje na seznam svetovne dediščine leta 2002.¹⁶

Kljub nekaterim upravljaljskim načrtom, ki so bili za posamezne kulturne spomenike in spomeniška območja izdelani pozneje (npr. Arheološki park Emona, Kobilarna Lipica, Sečoveljske soline, Črnomelj), lahko ugotovimo, da se izdelava upravljaljskih načrtov kljub zakonskim določbam in pripravljenimi teoretskimi izhodišči¹⁷ v praksi ni uveljavila. Zato večina kulturnih spomenikov in spo-

15 Načrt upravljanja mora obsegati: pregled kulturnih vrednosti spomenika, vizijo varstva in razvoja, strateške in izvedbene cilje upravljanja, upravljaljsko strukturo, ukrepe za varstvo pred naravnimi drugimi nesrečami, načrt dejavnosti s finančnim okvirom za zagotavljanje dostopnosti in upravljanje obiska, kazalnike, način spremljanja izvajanja, roke veljavnosti načrta ter način dopolnjevanja in spremljanja načrta.

16 Ob nominaciji Bolnišnice Franja za vpis na Unescov seznam svetovne kulturne dediščine je bil leta 2002 izdelan tudi načrt upravljanja za obdobje 2001–2011, ki pa je bil pomanjkljivo pripravljen (glej Grobovšek 2015).

17 Na podlagi izkušenj iz projekta PARSIAD – *Arheološki parki severnega Jadrana*, ki je bil v letih 2010–2013 sofinanciran iz sredstev Evropskega sklada za regionalni razvoj in nacionalnih sredstev v okviru Programa čezmejnega sodelovanja Slovenija–Italija, je Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije pripravil tudi teoretska izhodišča za izdelavo načrta upravljanja kulturnih spomenikov. Na njihovi podlagi so bili izdelani načrti upravljanja arheoloških najdišč, obravnavanih v tem projektu (Plestenjak, Stokin in Zanier 2014).

13 V prvi alineji 60. člena *Zakona o varstvu kulturne dediščine* (2008) je določeno, da je treba sprejeti načrt upravljanja za vse spomenike in spomeniška območja, ki imajo upravljalca.

14 Upravljanje z dediščino sta obravnavala Bernard M. Feilden in Jukka Jokilehto v *Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites* (1993).

meniških območij ostaja brez upravljaljskih načrtov, kar vpliva na slabo upravljanje z dediščino na splošno. Poleg tega sta za to kriva tudi pomanjkanje študij izvedljivosti in upravičenosti predlaganih programov oziroma neustrezen poslovni načrt (prim. Baraga 2009).

Ko govorimo o upravljanju z obnovljenimi gradovi na Slovenskem v javni lasti, je treba opozoriti še na en pomemben vidik, in sicer na pomanjkljivo vključevanje lokalnih deležnikov iz zasebnega, javnega in civilnega sektorja v načrtovanje prenov, umeščanje novih vsebin in upravljanje.¹⁸ Zato so obnovljeni gradovi v lokalnih okoljih tudi po obnovi bolj ali manj tujki, ne pa pospeševalci razvoja lokalne skupnosti. »Izključevanje javnosti iz heritoloških procesov onemogoča pretoka znanj, vodi k enostranskemu interpretiranju, čemur sledi slabenje kolektivnega spomina in krnjenje kulturne identitete« (Perko 2014: 255). Tega se v zadnjem času vse bolj zavedajo tudi na Ministrstvu za kulturo, kjer že med obnovo gradov iščejo zainteresirane lokalne deležnike, ki bi jih prevzeli v upravljanje.¹⁹

Pri upravljanju s kulturnim spomenikom ali spomeniškim območjem ni v ospredju samo njegovo trženje, temveč zagotavljanje razmer za njegovo trajnostno rabo oziroma njegova vključitev v življenje lokalne skupnosti. Dejstvo je, da le redki kulturni spomeniki povrnejo sredstva, vložena v njihovo obnovo (prim. Vodopivec, Šelih in Žarnić 2015: 2). Sicer pa ni cilj, da bi vsak kulturni spomenik prinašal denar, dovolj je že, da obnovljen spomenik pritegne v turistični kraj pritegne čim več gostov, ki nato trošijo denar za druge turistične storitve (prim. Podkrižnik 2015: 26). Zelo pomembno pa je tudi, da lokalnemu prebivalstvu ves čas omogočamo takšne razmere, da bo kulturni spomenik ohranjalo z načinom življenja in bo ta predstavljal odliko v njihovem okolju (prim. Perko 2014: 263).

O možnih vsebinah in programih v mirnskem gradu

O vsebinah in programih v mirnskem gradu je Marko Marin razmišljal hkrati z obnovo gradu. Ne nepomemben podatek pri tem je, da je bil Marin profesor zgodovine gledališča na ljubljanski Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo, predstojnik Inštituta za zgodovino slovenskega gledališča, režiser in umetnostni zgodovinar. Iz Marinovega profesionalnega gledališkega dela izvira tudi njegova prvotna ideja, potem ko je leta 1962 razvaline nekdanjega gradu prejel v upravljanje,²⁰ da razvaline očisti in ostanke gradu obnovi, tako da bi lahko služili kot

Nastop španske skupine Orphénica Lyra v sklopu festivala Seviqč Brežice na mirnskem gradu.
Foto: Jože Maček.

kulisa in funkcionalni prostori za študijsko delo njegove igralske skupine,²¹ s katero je v 60. letih 20. stoletja delal v Kopru.²² Iz tega časa je tudi predlog za ureditev razvalin gradu Mirna, katerega avtor je kipar Janez Lenassi (prim. Sapač 2004: 18–19; Kapus 2016: 22–24). Po letu 1992, ko so se na gradu začeli intenzivnejši rekonstrukcijski posegi, pa si je Marko Marin že konkretnije predstavljal določene vsebine, ki bi bile lahko v gradu po obnovi. Poleg idej, da bi v kašči uredil gledališki atelje, osrednji del (palacij) namenil stanovanjskim prostorom, v obeh stolpih pa bi uredil arhiv, knjižnico in druge prostore za shrambo (Kapus in Marin 2010; Kapus 2016: 43–48),²³ si je v obnovljenem arkadnem hodniku zamislil pokrito razstavišče na pro-

21 Svoje prvotne namene z gradom je Marko Marin pojasnjeval v vlogi, ki jo je 30. avgusta 1969 za pridobitev soglasja k načrtom za rekonstrukcijo gradu naslovil na Medobčinski zavod za spomeniško varstvo v Ljubljani: »Že pred leti sem se zanimal pri SOB Trebnje za ta objekt, ki bi bil s primerno adaptacijo uporaben za delo Ad Hoc igralske skupine, ki trenutno deluje na Koprskem pod imenom Mestnega odra in bi ji grad zlasti v izvensezonskem času služil kot študijski in ateljejski prostori. Generalni raspored prostorov bi bil ta: objekt 1 – kašča bi služil za gledališki atelje, objekt 2 – srednji del za stanovanjske prostore, objekt 3 in 4 pa za arhiv, knjižnico in druge shrambene namene. S primerno ureditvijo teras v dvoriščnem delu objekta bi se pridobil tudi na prostem igralni prostor.« Dokument je shranjen v dosjeju spomenika. Podoben načrt lahko zasledimo tudi v Poročilu o stanju ruševin po obnovitvi ogletega stolpa leta 1975. Njegov prvotni namen pa je razviden tudi iz odločbe, s katero mu je leta 1962 Občinski ljudski odbor Trebnje grad predal v upravljanje. Vse tri dokumente hrani novomeška območna enota ZVKDS v dosjeju spomenika.

22 Marko Marin je bil vodja takrat novoustanovljenega eksperimentalnega gledališča v Kopru, ki se je imenoval Mestni oder Koper. V njem je kot režiser deloval od leta 1966 (Spletni vir 6).

23 Marko Marin je o vsebinah po obnovi razvalin podrobno pisal v pismu, ki ga je leta 1969 posredoval na Medobčinski zavod za spomeniško varstvo v Ljubljani (glej opombo 20). Vsebine so bile leta 1993 podprte še s programsko nalogo, ki jo je izdelal Borut Šajn. Dokumente hrani novomeška območna enota ZVKDS v dosjeju spomenika.

18 Sodobni pristopi k celostnemu varstvu stavbne in prostorske dediščine zahtevajo vključevanje civilnodružbenih akterjev v procese načrtovanja in izvajanja varstvenih dejavnosti (prim. Višnar 2005).

19 Zadnji takšen primer je primer vile Vipolže v Goriških Brdih, ki ga je Ministrstvo za kulturo v letu 2015 predalo v upravljanje Občini Brdo oziroma njenemu Zavodu za turizem, kulturo in šport Brda.

20 Leta 1962 je od Skupščine občine Trebnje prejel 99-letno uporabno pravico do nekdanjega gradu (glej Sapač 2004: 17).

stem, v nadstropju oglatega stolpa grajski salon, okrogli stolp pa bi uredil v razgledišče (Sapač 2004: 31).

V 90. letih 20. stoletja, ko je čiščenje razvalin gradu in konserviranje njegovih ostankov preraslo v rekonstrukcijo nekdanje podobe gradu, je prvotno zamisel dopolnil in nadgradil z idejo o ustanovitvi inštituta vizualnih umetnosti, ki bi imel svoj osrednji prostor na mirnskem gradu in bi povezoval dejavnost inštitutov za gledališko in druge avdiovizualne umetnosti (Kapus 2016: 43).

Z določene razdalje lahko rečemo, da je njegova ideja o ustanovitvi raziskovalne institucije na področju gledališke in avdiovizualne dejavnosti na gradu lahko še vedno aktualna. Vprašanje pa je, ali je uresničljiva, saj njenega protagonista ni več. Tudi sicer je okolje na tem področju kadrovsko podhranjeno. V Mirnski dolini, pa tudi širše na Dolenjskem, trenutno ni posameznika ali institucije, ki bi bila to idejo sposobna razvijati na mirnskem gradu. Vsekakor pa je lokalna skupnost dobro sprejela njegovo delo, vizijo in programske ideje. Marko Marin je bil zaradi svojega dela leta 2002 imenovan za častnega občana občine Trebnje, leta 2006 pa je postal tudi častni krajan Krajevne skupnosti Mirna. V obrazložitvi njegovega imenovanja za častnega mirnskega krajana so predlagatelji zapisali, da je začel grad Mirna po dolgih šestih desetletjih znova povezovati krajane Krajevne skupnosti Mirna, s tem pa je Marin pomembno prispeval k samozavesti, enotnosti, ugledu in razvoju omenjene krajevne skupnosti (Kapus 2016: 32). Zato bo za grad treba poiskati nove vsebine, in sicer takšne, ki bodo spodbujale nadaljnji razvoj Mirne in Mirnske doline, predvsem pa vključevale želje, načrte in pričakovanja lokalnega prebivalstva. Prvi pogoj je seveda, da grad preide v javno last.²⁴ Polstoletno delo Marka Marina na gradu Mirna se je močno zasidralo v zavest Mirnčanov. Z gradom se hote ali nehote poistovetijo. Postal je sestavni del njihove identitete. Zato bo zanj treba poiskati takšne vsebine, ki jih bo podprla stroka, ki bodo krajane Mirne in druge prebivalce Mirnske doline aktivno vključevale tako v načrtovanje nadaljnjih posegov kot v poznejše upravljanje z gradom in ki bodo podpirale strategijo razvoja trajnostnega turizma v Mirnski dolini. O nadaljnji usodi gradu je razmišljal že Igor Sapač v knjigi *Grad Mirna med včeraj, danes in jutri* (2016). V njej je podal izhodišča za njegov nadaljnji razvoj. V mirnskem gradu vidi »transregionalno prepoznavno središče za prirejanje kulturnih prireditvev in srečanj s štirimi različno velikimi prireditvenimi prostori, z muzejsko-galerijskimi razstavnimi površinami, manjšim

gostinskim lokalom in s spremljevalnimi prostori« (Sapač 2016: 118).

Igor Sapač je zato razmišljal, da bi bilo v njem mogoče zasnovati

šest samostojnih vsebinskih sklopov, ki bi bili med seboj vsebinsko in prostorsko dovolj dobro povezani. V kašči in vrhnjem nadstropju palacija je mogoče urediti različno velika zaprta prireditvena prostora, vzhodno in zahodno grajsko dvorišče v navezavi na arkadne hodnike pa uporabiti kot odprta prireditvena prostora. V pritličju in prvem nadstropju palacija je mogoče urediti muzejsko-galerijske razstavne površine. V oglatem stolpu in z njim povezanim prizidkom ob severnem obzidju, ki še ni ponovno zgrajen, je mogoče urediti recepcijo, manjši gostinski lokal s kuhinjo, sanitarije za uslužbenice in obiskovalce, tehnične prostore in dvigalo do prvega nadstropja. V baročni grajski kapeli, ki še ni ponovno zgrajena, je znova mogoče urediti sakralni prostor. V okroglem stolpu je v pritličju mogoče urediti lapidarij – štajnkamro – s prezentiranimi kamnoseškimi obdelanimi elementi iz porušeni delov gradu, ki jih med obnovo niso ponovno vzdicali. (Sapač 2016: 118–119)

Iz zapisanega lahko sklenemo, da ima mirnski grad vse možnosti za umestitev sodobnih vsebin. Potrebne posege, ki jih navaja Sapač (2016: 119–140), bo seveda treba uskladiti z zahtevami spomeniškovarstvene službe, saj je mirnski grad od leta 2003 kulturni spomenik lokalnega pomena (Odlok 2003).

Sapačevo izhodišče in usmeritve za nadaljnjo obnovo mirnskega gradu bi veljalo dopolniti še s predlogom dodatnih vsebin oziroma s programi, ki se ne izključujejo in so za Mirnsko dolino zanimivi ali nujno potrebni:

- interaktivni interpretacijski (*visitor*) center, v katerem bi se predstavilo zgodovinske, prostorske, naravne in kulturne danosti Mirnske doline, kulturno krajino s kozolci, gradbeno-razvojne značilnosti mirnskega gradu, njegovo obnovo in pomen v razvoju grajske arhitekture na Slovenskem, predstavitev Marinove osebnosti (gledališčnik, pedagog, raziskovalec in umetnostni zgodovinar),
- medgeneracijski center, ki bi domačinom omogočal srečevanja različnih generacij ter prenos znanj in izkušenj od starejših na mlajše rodove in obratno,
- prireditveni in razstavni center, ki bi upravljavcu in domačinom omogočal organizacijo različnih kulturnih in drugih prireditvev na prostem,
- mladinski hotel.

Gre za vsebine in programe, ki bi osmislili nadaljnjo obnovo gradu, saj bo ta povezana z velikimi finančnimi stroški. Zato je treba razmišljati tudi o takšnih programih, ki bodo prinašali prihodke, saj bo objekt finančno težko vzdrževati samo z javnimi sredstvi (prim. Kuševič 2016: 51–58).

²⁴ Podobnega razmišljanja je tudi kasteolog Igor Sapač: »Najmanj smiselno bi bilo, če bi takšna investicija brez pravega epiloga izzvenela v prazno. V skladu z dosedanjimi usmeritvijo bi bilo treba obnovljenemu mirnskemu gradu dokončno dati značaj javnega objekta s kulturno namembnostjo, saj bi njegova preobrazba, denimo, v izključno gostinski objekt ali v kakšno javnosti nedostopno zasebno rezidenco po vzoru utrjene kašče pod gradom mogla njegov pomen precej razvednotiti« (2016: 117–118).

V gradu bo treba načrtovati tudi vsebine, ki bodo ustrezale potrebam lokalnega prebivalstva, zato je program in način upravljanja treba načrtovati skupaj z njim.²⁵ Doslej na Občini Mirna za grad niso pripravili še nobenih konkretnih programov in načrtov. Županova vizija je, da se grad najprej odkupi od Marinovih dedičev in uredi projektna gradbena dokumentacija.²⁶

Relativno dobra prometna lega, bližina občinskega središča, ne prevelika oddaljenost od glavnega mesta države in obstoječa železniška infrastruktura predstavljajo dobre osnove za umestitev zanimivih turističnih vsebin na grad. Zaradi pomanjkanja nastanitvenih možnosti na Mirni in širše v Mirnski dolini (prim. Florjančič 2010) je na gradu smiselno načrtovati tudi mladinski hotel, saj ima ta dolina vse potrebno za razvoj mladinskega turizma (prim. Štepec 2007). Grad je s svojimi prostorskimi zmožnostmi, umeščenostjo v izjemno krajino in zaradi bližine občinskega centra zelo primeren za razvoj tovrstnega turizma – a ta naj bi le dopolnjeval osnovne vsebine, vezane na interaktivni interpretacijski in medgeneracijski center.

Prva pogoja za uresničitev zgoraj navedenih programov sta seveda, da občina ali država najprej odkupita grad²⁷ in da se uredi projektna gradbena dokumentacija o dosedanjih obnovi gradu. Pred nadaljevanjem posegov na gradu je treba izdelati programsko nalogo za dokončanje njegove celovite obnove, v kateri je treba interdisciplinarno in v sodelovanju z lokalnimi deležniki pripraviti bodoči program izrabe gradu in njegove varovane okolice. V njej je treba preveriti tudi prvotno Marinovo idejo o ustanovitvi inštituta za gledališko in druge avdiovizualne umetnosti. Vsekakor pa bodo morali biti novi programi privlačni in zanimivi za domačine in obiskovalce Mirnske doline.

Programska naloga bo nato podlaga za izdelavo projektne gradbene dokumentacije za pridobitev gradbenega dovoljenja. Hkrati s tem pa bo treba izdelati tudi upravljavski načrt za celotno varovano območje kulturnega spomenika in njegovega vplivnega območja. Slednje bi bilo tre-

ba razširiti proti jugovzhodu, vse do prve gradbene črte naselja. Spomeniškovarstvene izkušnje iz preteklosti, ko na Mirni prostor med kamnitim mostom čez Mirno in grajskim območjem ni bil zavarovan, so slabe.²⁸ Varovano območje kulturnega spomenika namreč obsega območje reprezentančnega dela gradu s palacijem, stolpi, kapelo, kaščo in obzidjem, njegovo vplivno območje pa obsega lokacijo nekdanje romanske kapele in zgornje pristave ter sega proti jugu do roba prvotnega grajskega ribnika. Izven vplivnega območja zavarovanega gradu ostajajo ribnik in lokacije ostalih gospodarskih stavb, ki so do srede 19. stoletja sodile še h gradu ali pa so bile sestavni del njegovega širšega okolja, npr. ledenica, mlin in žaga ter kamniti most. Izven varovanja ostaja tudi ravninski del ob reki Mirni jugovzhodno od gradu, kjer so bile v preteklosti grajske zemljiške parcele. Ves ta nezavarovani del je v nevarnosti, da bi se z neustreznimi posegi degradiralo kakovostno okolje spomenika.²⁹

Ustrezne vsebine za mirnski grad bi bilo dosti lažje najti, če bi bila za Mirnsko dolino izdelana strategija razvoja turizma. Žal tega strateškega dokumenta dolina nima kljub že leta 2013 sprejetemu akcijskemu načrtu za vzpostavitev turistične destinacije Mirnska dolina (Žibert 2015: 41) in kljub številnim potencialom za razvoj Mirnske doline kot privlačnega cilja turistov (prim. Štepec 2007; Florjančič 2010; Ramovš 2011).

Strategija turizma v Mirnski dolini bi bila v pomoč tudi pri iskanju ustreznih oblik upravljanja z najpomembnejšimi turističnimi proizvodi v dolini. Med njimi je Dežela kozolcev v Šentrupertu trenutno med najbolj prepoznavnimi in obiskanimi turističnimi lokacijami v Mirnski dolini (prim. Žibert 2015: 41), pri kateri se Občina Šentrupert sooča z izzivi, kako zagotoviti strokovnost in trajnostno upravljanje z muzejem na prostem (prim. Štepec 2015).

Raziskovalci turističnega destinacijskega upravljanja opozarjajo, da Mirnski dolini manjkata skupna blagovna znamka in organizacija za upravljanje destinacije, ki bi skrbela zanjo (prim. Žibert 2015: 41). Skupno blagovno

25 Eno od pomembnih načel sodobnega upravljanja z dediščino je upoštevanje potreb lokalnega prebivalstva in njegovo vključevanje v upravljanje dediščine (Wijesuriya, Thompson in Young 2013: 16). Pomembno vlogo v upravljanju dediščine lokalnemu prebivalstvu namenja tudi 15. člen *Konvencije o varovanju nesnovne kulturne dediščine* iz leta 2003 (Spletni vir 14).

26 Povzeman po pogovoru, ki sem ga imel z županom Dušanom Skerbišem 3. aprila 2017. Po dedni pogodbi sta po Marinovi smrti lastnika gradu postala Marija in Sergej Kerševan, ki grad prodajata za 1,65 milijona evrov (Spletni vir 15). Po županovi izjavi je omenjena vsota absolutno prevelik finančni zalogaj za občino, kljub temu pa bodo z lastniki še naprej iskali ustrežno rešitev, da bo grad prešel v javno last, saj sta občini Trebnje in Mirna v njegovo obnovo vložili del javnih sredstev.

27 Javna last gradu bo občini ali državi omogočala vlaganje javnih finančnih sredstev v njegovo nadaljnjo obnovo ter odločanje o najprimernejši statusno-pravni obliki upravljavca gradu. Poleg tega pa bo omogočala tudi sodelovanje lokalnega prebivalstva v oblikovanju vsebin v gradu in upravljanju z njim.

28 Leta 2003 je bila na občutljivem zahodnem delu naselja zgrajena nova telovadnica, ki je zaprla izjemen pogled na grad s kamnitega mostu (prim. Štepec 2003).

29 Parkirišče za avtodome ob grajskem ribniku pod gradom tik ob vplivnem območju spomenika (a že izven njega), ki ga ureja občina Mirna (Spletni vir 11), je že eden od teh posegov, ki bi ga morali zelo previdno načrtovati skupaj s spomeniškovarstveno službo. Pa ni tako, saj prostor, na katerem je načrtovano parkirišče, ni zavarovan. Podobno velja tudi za grajski ribnik, ki ga občina načrtuje preurediti v naravno kopaljšče (Spletni vir 26). Tudi ta ni varovan, zato so na njem ali ob njem dovoljeni vsi posegi, ki jih za to območje dovoljuje občinski prostorski načrt. Razlog, da je ves ta del ostal izven varovane območja, je v pomanjkljivih strokovnih podlagah za razglasitev gradu za kulturni spomenik (Mikuž 2003), ki jih je brez posvetovanja s konservatorji novomeške območne enote ZVKDS pripravil konservatorski svetnik Janez Mikuž iz centralne enote ZVKDS.

znamko bi veljalo graditi na dediščini kozolcev,³⁰ za organizatorja destinacijskega upravljanja pa postaviti javni zavod, ki bi ga ustanovile in financirale vse tri občine v dolini, ali razvojno agencijo, ki bi jo skupaj ustanovili zasebni, javni in civilni sektor. Zavodsko ali agencijsko obliko destinacijskega upravljanja bi bilo najprej treba združiti z upravljanjem Dežele kozolcev, ta pa bi naprej upravljala z mirnskim gradom in drugimi pomembnimi lokacijami v Mirnski dolini.³¹

Kako z nadaljevanjem obnove mirnskega gradu?

Nadaljevanje njegove obnove bo mogoče načrtovati le v primeru, da bo ta podprta z razvojnimi dokumenti na ravni države in občine. Pa poglejmo, kaj o tem govorijo dokumenti, ki so trenutno na razpolago. Najprej državni dokumenti. *Nacionalni program za kulturo 2014–2017* (glej Spletni vir 8) je bil osnovni strateški dokument, ki je določal tudi ukrepe na področju varstva kulturne dediščine. V njem je navedeno, da bo država financirala obnovo kulturnih spomenikov, ki so v lasti države (Pišece – grad, Snežnik – pristava gradu, Idrija – topilnica rudnika živega srebra, Kras – Lipica in Škocjan, Negova – grad, Dornava – dvorec, Socerb – grad, Bled – grad, Ptuj – grad Turnišče in grajski park, Dvor pri Žužemberku – območje nekdanje Auerspergove železarne, Leskovec pri Krškem – območje gradu Šrajbarski turn (Spletni vir 8: 161). Nov predlog *Nacionalnega programa za kulturo 2018–2025* še ni sprejet, zato njegovih prioritet še ne moremo upoštevati.

Med prioritetskimi nalogami je bilo v (starem) *Nacionalnem programu za kulturo 2014–2017* načrtovano tudi financiranje obnov posameznih grajskih objektov v občinski lasti, in sicer: Ajdovščina – grajski park, Bled – grajska pristava, Brežice – grad, Celje – Knežji dvorec, Grad na Goričkem – grad, Jesenice – Ruard-Buccelinijeva graščina na Savi, Komen – grad Štanjel, Krško – spodnji grad Brestanica, Maribor – grad, Škofja Loka – grad, Vipava – Lanthierijeva graščina (Spletni vir 8: 162–163). Iz tega lahko sklepamo, da država obnove mirnskega gradu ne bo financirala, dokler bo v zasebni lasti. Zato bi lokalna skupnost morala načrtovati čimprejšnji odkup gradu.

30 Kozolcem podobne sušilne naprave sicer poznajo tudi drugod po svetu, vendar nikjer v tako raznolikih in bogatih izvedbah, zato so kozolci na Slovenskem posebnost v svetovnem merilu. So izjemna arhitekturna in tesarska mojstrovina, ki ji v svetu ni para. Kozolci v Mirnski dolini sodijo med doslej najbolj raziskane kozolce na Slovenskem. Na podlagi opravljenih raziskav je bil na južnem robu Šentruperta med letoma 2010 in 2013 postavljen muzej na prostem s kozolci. Eden od njegovih ciljev je, da postopoma preraste v središče za preučevanje in predstavitev značilnosti kozolcev na Slovenskem (glej Štepec 2015, 2016).

31 Podobne težnje po skupnem upravljanju z dediščino lahko zasledimo tudi pri pomurskih občinah v njihovem podpisu pisma o nameri za ustanovitev Mreže pomurskih gradov in dvorcev (Spletni vir 9).

Ministrstvo za kulturo je v starem *Nacionalnem programu* zapisalo, da namerava omenjene projekte izvesti s pomočjo sredstev iz evropske kohezijske politike 2014–2020. Ta pa so bolj kot investicijskim namenjena projektom, ki prispevajo k dvigu konkurenčnosti, gospodarski rasti, povečevanju števila zaposlenih in razvoju človeških virov (Spletni vir 8: 165). To pomeni, da v finančnem obdobju do 2020 iz Evropskega sklada za regionalni razvoj ne bo sredstev za obnovo gradov, zato je Ministrstvo za kulturo pripravilo rezervni načrt v obliki *Predloga Zakona o zagotavljanju sredstev za nekatere nujne programe v kulturi*,³² s katerim bi zagotovilo dodatna investicijska sredstva za kulturno dediščino tudi iz državnega proračuna. Župani Mirnske doline bodo morali prepričati odgovorne na Ministrstvu za kulturo, da dokončanje obnove mirnskega gradu uvrstijo med nujne programe v kulturi.

Ena od prioritet starega *Nacionalnega programa za kulturo* je bilo tudi Oblikovanje destinacij, proizvodov in storitev kulturnega turizma za večjo prepoznavnost kulturne dediščine in prispevek h gospodarskemu razvoju območij (Spletni vir 8: 82). Tu je mogoče iskati priložnost za financiranje oblikovanja turistične destinacije Mirnska dolina in posredno modela upravljanja z najpomembnejšo dediščino v Mirnski dolini.

Lokalnih razvojnih dokumentov, ki bi opredeljevali razvoj Mirnske doline in območja Občine Mirna, pa praktično ni. Občina še nima izdelane strategije razvoja, tako da ne moremo razbrati, kakšne so njene prioritete na področju varstva kulturne dediščine. Lahko pa na podlagi predloga za ustanovitev nove občine Mirna, ki ga je leta 2009 pripravila Krajevna skupnost Mirna, ugotovimo, da je ena od njenih pomembnih razvojnih prioritet povezovanje s sosednjima občinama za razvoj Mirnske doline. Tako je Občina Mirna s sosednjima občinama (Šentrupert in Mokronog - Trebelno) podpisala sporazum o interesnem povezovanju, integralnem konceptu urejanja prostora in sodelovanju na področjih, ki vzdržujejo skupno identiteto in so pomembna za izvajanje projektov na območju podpisnikov sporazuma, ki vzpostavljajo in razvijajo optimalne razmere za kakovostno življenje in delo občanov v Mirnski dolini. V omenjenem sporazumu so se mirnska, šentrupertska in mokronoška občina zavezale, da bodo skupaj načrtovale in izvajale nekatere skupne programe in projekte, med drugim tudi skupno strategijo razvoja športa, kulture, turizma, ekologije in ohranjanja kulturne dediščine ter razvijale skupno blagovno znamko Mirnska dolina. Na žalost občinam v šestih letih še ni uspelo izdelati skupne strategije za ohranjanje kulturne dediščine in razvoj turiz-

32 Pred kratkim je šel predlog na pobudo poslancev Državnega zbora v parlamentarni postopek. Predlog predvideva 122.600.000 evrov dodatnih sredstev za najnujnejše ukrepe na področju kulture za obdobje 2020–2026, od tega 20,5 milijona za kulturne spomenike v državni lasti in 11,5 milijona za drugo kulturno dediščino v lasti drugih lastnikov (Spletni vir 16).

ma. Zato bo treba v prihodnosti za celotno Mirnsko dolino nujno izdelati strategijo razvoja, katere sestavni del bosta tudi turizem ter varstvo in ohranjanje kulturne dediščine.

Sklep

Napovedi o možnosti nadaljevanja obnove mirnskega gradu niso optimistične. Kljub vsemu velja nadaljevati z aktivnostmi za odkup gradu, s katerimi je občina Mirna že začela. Šele z odkupom bo mirnska občina lahko – skupaj s sosednjimi občinami Trebnje, Šentrupert in Mokronog - Trebelno, strokovnjaki in zainteresirano javnostjo – izdelala in uredila manjkajočo gradbeno dokumentacijo doslej opravljenih del na gradu, izdelala programsko nalogo in projektno gradbeno dokumentacijo za dokončanje obnove, pridobila gradbeno dovoljenje in izdelala upravljavski načrt, ki bo določil tudi upravljavca.

Omenjena dokumentacija bi nato omogočila tudi za prijavo na razpise za pridobitev evropskih sredstev iz programa meddržavnega sodelovanja, Evropskega sklada za regionalni razvoj ali Norveškega finančnega mehanizma.

Nadaljevanje prenove mirnskega gradu ima prave možnosti le v sklopu razvoja turistične destinacije Mirnska dolina. Od tega bo v največji meri odvisna tudi nadaljnja usoda mirnskega gradu.

Občina Mirna brez sodelovanja s sosednjima občinama finančno in kadrovsko ne bo zmogla odkupiti gradu in pripeljati njegove obnove do konca. Občine bodo morale sodelovati in delati skupaj, pogoj za to pa bo določitev skupnih prioritet v dolini. Ena od teh bi morala biti tudi nepremična kulturna dediščina, saj je z njo Mirnska dolina izredno bogata. Številčno in kakovostno sodi kulturna dediščina na osrednjem območju Mirnske doline, med Mirno, Šentrupertom in Mokronogom, med najbogatejša območja v Sloveniji (prim. Štepec 2009). Tega se v Mirnski dolini zavedajo in zato dediščino v svojih strateških razvojnih dokumentih tudi zelo visoko vrednotijo (prim. B. n. a. 2010a; 2010b).

Literatura

BARAGA, Barbara: Slovenska arhitekturna grajska dediščina: Problematika ohranjanja. *AR. Arhitektura, raziskave* 9 (2), 2009, 60–63.

BOŽIČNIK, Ana: *Študija možnosti ponudbe visokega turizma v objektih kulturne dediščine Slovenije*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo, 2006.

DELAK KOŽELJ, Zvezda: *Etnologija in varstvo naravne in kulturne dediščine*. (Vestnik, 21). Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2009.

DOBLEHAR, Andrej: Spomeniškovarstveni pristopi obnove gradov na Slovenskem. *Varstvo spomenikov* 42–43, 2007, 119–150.

FLORJANČIČ, Petra: *Destinacijski menedžment na primeru Mirnske doline*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta, 2010.

GROBOVŠEK, Jovo: Partizanska bolnišnica Franja na UNESCOVEM seznamu. V: Sanja Buble in Zoran Čiča (ur.), *Zaštitna i očuvanje tradicijske kulturne baštine / Varstvo nepremične kulturne dediščine: Zbornik radova IV. Simpozija etnologa konzervatora Hrvatske i Slovenije, Stari Grad na Hvaru, 2010*. Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo, 2015, 23–38.

HAFNER, Aleš: Prenova slovenskih gradov v novem tisočletju. V: Miha Preinfalk (ur.), *Iz zgodovine slovenskih gradov. Kronika časopis za slovensko krajevno zgodovino* 60, 2012, 791–808.

HAZLER, Vito: Ni obnove brez programa. Iz oči v oči z dr. Vitom Hazlerjem – Murkovim nagrajencem za leto 2007: Intervjuvala Adela Ramovš. *Glasnik SED* 49 (1–2), 2009, 67–71.

HAZLER, Vito: Celovitost in celostnost obravnave gradov, graščin, dvorcev in pripadajočih gospodarskih stavb v sodobni recepciji in percepciji kulturne dediščine. V: Miha Preinfalk (ur.), *Iz zgodovine slovenskih gradov. Kronika časopis za slovensko krajevno zgodovino* 60, 2012, 761–790.

HOHNEC, Tanja: *Etnološki vidik metodologije upravljanja kulturnih spomenikov in spomeniških območij*. Doktorsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2013.

KAPUS, Marko: Ogromno dela me čaka: Ni to veselo. V: Marko Kapus (ur.), *Grad Mirna med včeraj, danes in jutri*. Mirna: Studio 5, 2016, 15–48.

KUŠEVIČ, Alenka: *Upravljanje s kulturnimi spomeniki v lasti Republike Slovenije*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, 2016.

MARIN, Marko: Iz grajske kronike: Majnhard grof Mirneski. *Revija Speča lepota* 1, 1993, 3.

MIHALIČ, Tanja, Dušan Kramberger, Brigita Lipovšek, Irena Piciga, Maja Omahen, Jožko Rutar in Lučka Letič: *Modeli financiranja ekonomike varstva in upravljanje s kulturno dediščino: Slovenski gradovi – financiranje, ekonomika, upravljanje: Interno letno poročilo o delu na projektu*. Ljubljana: Raziskovalni center Ekonomske fakultete, 2000.

MIKUŽ, Janez: *Grad Mirna na Dolenjskem: Strokovne osnove za razglasitev za kulturni spomenik*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2003.

MRAK, Mojmir, Maja Gazvoda in Maruša Mrak: *Projektno financiranje: Alternativna oblika financiranja infrastrukturnih objektov*. Ljubljana: Služba vlade RS za lokalno samoupravo in regionalno politiki, 2005.

NARED, Janez: Trajnostno upravljanje območij s kulturno dediščino. V: Janez Nared in Nika Razpotnik Visković (ur.), *Upravljanje območij s kulturno dediščino*. (CAPACities, 2). Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2014, 11–15.

PERKO, Verena: *Muzeologija in arheologija za javnost: Muzej Krasa*. Ljubljana: Kinetik, zavod za razvijanje vizualne kulture, 2014.

PLESTENJAK, Ana, Marko Stokin in Katharina Zanieri: Teoretska izhodišča za izdelavo načrta upravljanja kulturnih spomenikov. *Varstvo spomenikov* 47–48, 2014, 162–185.

POTOČNIK, Bernarda: *Hmeljnik: Način življenja plemiške družine Wamboldt von Umstadt med prvo in drugo svetovno vojno*.

(Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva, 22). Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1994.

PUKL, Adela: *Etnološki vidik funkcionalne izrabe grajske dediščine na Slovenskem*. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2012.

RAMOVŠ, Mojca: *Prijazno letovališče: Identitete in turizem v Mirnski dolini s poudarkom na Občini Šentrupert*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2011.

ROŽMAN, Helena: *Kulturna dediščina občine Krško in lokalno okolje: Prenova in oživljanje kulturne dediščine v lasti lokalne skupnosti*. V: Dušan Strgar, Ana Mlinar, Helena Rožman, Zoran Čiča, Dušan Štepec in Boris Mravlje (ur.), *Povzetki VII. simpozija etnologov konservatorjev Slovenije in Hrvaške = Sažetci VII. simpozija etnologa konzervatorja Hrvatske i Slovenije*. Krško: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2017, 31.

SAPAČ, Igor: *Obnova mirnskega gradu*. (Grad Mirna, 2). Mirna: Studio 5, 2004.

SAPAČ, Igor: *Grad Mirna med včeraj, danes in jutri*. V: Marko Kapus (ur.), *Grad Mirna med včeraj, danes in jutri*. Mirna: Studio 5, 2016, 71–140.

ŠTEPEC, Dušan: *Kritično o podobi stare Mirne in novi šoli*. *Dolenjski list* 54 (25), 19. 6. 2003, 20.

ŠTEPEC, Dušan: *Grad Mirna in njegova obnova*: Igor Sapač: Grad Mirna: *Obnova mirnskega gradu*. *Rast* 16 (3/4), 2005, 378–380.

ŠTEPEC, Dušan: *Identificiranje in vrednotenje kulturne dediščine*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2009.

ŠTEPEC, Dušan: *Problematika (iz)rabe dediščine v turistični namen na primeru Dežele kozolcev v Šentrupertu na Dolenjskem – muzej na prostem, ekomuzej ali zgolj turistična atrakcija?* V: Dušan Strgar (ur.), *Varstvo nepremične kulturne dediščine = Zaštita i očuvanje tradicijske kulturne baštine: Zbornik V. simpozija etnologov konservatorjev Slovenije in Hrvaške, Triglavski narodni park, Log v Trenti 9. 10.–11. 10. 2013*. Novo mesto: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2015, 99–118.

ŠTEPEC, Dušan: *Kozolec na Slovenskem: Nedokončana raziskovalna zgodba*. V: Jadranka Grbić Jakopović, Tanja Kovačič, Anita Matkovič, Saša Renčelj Škedelj in Luka Šešo (ur.), *Srednjeevropsko povezovanje etnologov in kulturnih antropologov kot izziv današnjemu času = Srednjoevropsko povezivanje etnologa i kulturnih antropologa kao izazov današnjemu vremenu: 13. Vzporednice med slovensko in hrvaško etnologijo = 13. Hrvatsko-slovenske etnološke paralele*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 2016, 88–99.

ŠTEPEC, Matej: *Razvojni potenciali podeželja občine Šentrupert s poudarkom na razvoju mladinskega turizma*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, 2007.

VODOPIVEC, Barbara, Jana Šelih in Roko Žarnić: *Interdisciplinarna opredelitev prioritet obnove stavbne dediščine na primeru gradov*. *Annales* 25, 2015, 1, 1–18.

ZUPAN, Gojko: *Gradovi kot duhovna dediščina Slovenije v 20. stoletju*. V: Miha Preinfalk (ur.), *Iz zgodovine slovenskih gra-*

dov. Kronika časopis za slovensko krajevno zgodovino 60, 2012, 809–824.

ŽIGON, Tanja: *Grad Haasberg in knezi Windischgraetz*. Logatec: Mali, 1992.

VIŠNAR, Katarina: *Razvoj in pomen nevladnega sektorja v varstvu dediščine Slovenije*. *AR. Arhitektura, raziskave* 2, 2005, 18–21.

WIJESURYJA, Gamini, Jane Thompson in Christopher Young: *Managing Cultural World Heritage*. Paris: ICCROM, ICOMOS, IUCN, UNESCO World Heritage Centre, 2013.

ZEMLJARIC, Mojca: *Številni slovenski gradovi v prihodnje le še ruševine?: Slovenija, Podravje: Po vojni graščake napodili, njihove posesti nacionalizirali, 70 let za tem gradovi propadajo*. *Štajerski tednik* 68 (2), 9. 1. 2015, 4–5.

Normativni, arhivski in drugi viri

B. n. a.: *Vizija in strategija občine Šentrupert: Projekt VIS Šentrupert*. Šentrupert: Občina Šentrupert, 2010a.

B. n. a.: *Projekt VIS Mokronog - Trebelno: Vizija in strategija občine Mokronog - Trebelno*. Šentrupert: Občina Šentrupert, 2010b.

KAPUS, Marko in Marko Marin: *Prihodnje vsebine mirnskega gradu*. Neobjavljen tipkopis, ki ga hrani Marko Kapus. B. n. k.: 2010.

Mirna: Grad Mirna. Dosje spomenika, ZVKDS OE Novo mesto.

Odlok o razglasitvi gradu Mirna za kulturni spomenik lokalnega pomena. Uradni list RS, št. 127/2003, str. 17458.

Predlog za ustanovitev nove občine Mirna. Neobjavljen tipkopis, ki ga hrani Marko Kapus. [Mirna]: Krajevna skupnost Mirna, 2009.

Zakon o lastninjenju kulturnih spomenikov v družbeni lastnini. Uradni list RS, št. 89/1999 in 107/1999–popravek.

Zakon o varstvu kulturne dediščine. Uradni list RS, št. 16/2008.

Spletni viri

Spletni vir 1: *Z obnovo vile Vipolže Slovenija dobiva pravo krajino dvorcev in gradov*; http://www.mk.gov.si/nc/si/medijsko_sredisce/novica/article/1328/6745/, 5. 11. 2015.

Spletni vir 2: *Gradovi na prodaj*; <http://www.vecer.com/clanek2014091406058804>, 5. 11. 2015.

Spletni vir 3: *Revizijsko poročilo: Obnova gradov z evropskimi sredstvi*; [http://www.rs-rs.si/rsrs/rsrs.nsf/1/K6749F5676AC2B2B7C125765C0036ACD2/\\$file/MK_ESRR04-08.pdf](http://www.rs-rs.si/rsrs/rsrs.nsf/1/K6749F5676AC2B2B7C125765C0036ACD2/$file/MK_ESRR04-08.pdf), 5. 11. 2015.

Spletni vir 4: *Center za evropsko prihodnost*; <http://www.cep.si/activities>, 5. 11. 2015.

Spletni vir 5: *Novodobni graščaki*; <http://manager.finance.si/331732/Novodobni-gra%C5%A1%C4%8Daki>, 5. 11. 2015.

Spletni vir 6: *»Gledališče je nekaj najlepšega na svetu, čeprav te lahko živega požre«; Primorske novice*; <http://www.primorske.si/Plus/7--Val/Gledalisce-je-nekaj-najlepsega-na-svetu-ceprav-te->, 18. 1. 2016.

Spletni vir 7 Grad Rajhenburg obnovljen za nova stoletja, RTV SLO, MMC, 2. december 2012; <http://www.rtvlo.si/lokalne-novice/foto-grad-rajhenburg-obnovljen-za-nova-stoletja/297125>, 18. 1. 2016.

Spletni vir 8: Nacionalni program za kulturo 2014–2017; <http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Drugo/novice/NET.NPK.pdf>, 18. 1. 2016.

Spletni vir 9: Podpisali pismo o nameri za ustanovitev Mreže pomurskih gradov in dvorcev, 18. marec 2014; <http://www.prelkija-on.net/lokalno/7462/podpisali-pismo-o-nameri-za-ustanovitev-mreze-pomurskih-gradov-in-dvorcev.html>, 18. 1. 2016.

Spletni vir 10: Odprto pismo Občine Krško o nameravani državni prodaji gradu Šrajbarski turn, Leskovec pri Krškem; <http://www.krsko.si/1097/odprto-pismo-obcine-krsko-o-nameravani-drzavni-prodaji-gradu-srajbarski-turn-leskovec-pri-krskem>, 18. 1. 2016.

Spletni vir 11: Turizem na Mirni – poglejte načrte občine, 15. 7. 2017; <http://www.nadlani.si/potovanja/turizem-na-mirni-poglejte-nacrte-obcine/>, 15. 8. 2017.

Spletni vir 12: Strateški načrt javnega zavoda Kulturni dom Krško ter enot Mestni muzej Krško, Galerija Krško in Grad

Rajhenburg za obdobje 2015–2019; <http://www.kd-krsko.si/upload/files/strateski-nacr-javnega-zavoda-kulturni-dom-krsko-ter-enot-2015-2019.pdf>, 5. 2. 2018.

Spletni vir 13: Javni razpis za izbor kulturnih projektov na področju nepremične kulturne dediščine, ki jih bo v letih 2017–2018 (so)financirala Republika Slovenija iz dela proračuna, namenjenega za kulturo (v nadaljevanju: spomeniško-varstveni projektni razpisi, oznaka: JPR2-SVP-2017-18); http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Razpisi/2016/razpisi/JPR2-SVP-2017-18/1_Besedilo_razpisa_SVP_2017-2018.pdf, 5. 2. 2018.

Spletni vir 14: Zakon o ratifikaciji Konvencije o varovanju nesnovne kulturne dediščine, Uradni list RS, št. 2/2008; <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina?urlImpid=20082>, 5. 2. 2018.

Spletni vir 15: Grad Mirna lahko kupite za 1,65 milijona evrov; <http://www.nadlani.si/novice/mirnski-grad-lahko-kupite-za-165-milijona-evrov-foto/>, 5. 2. 2018.

Spletni vir 16: Poslanci v parlamentarno proceduro vložili t. i. zakon o kulturnem evru; <https://misli.sta.si/2478365/poslanci-v-parlamentarno-proceduro-vlozili-t-i-zakon-o-kulturnem-evru>, 5. 2. 2018.

The Mirna Castle Renovation as an Opportunity for the Development of Cultural Tourism in the Mirna Valley

After the death of Marko Marin, the Mirna Castle owner, who had been the main actor involved in the castle renovation, working alongside the Speča Lepotica Society, the locals are now faced with the question of what to do about the castle renovation. Over the years of renovation, the Mirna Castle has become an important symbol, which the locals have come to identify with strongly. Equally concerned with this issue are the interested professionals and the public. The castle's monumental value is exceptional and since 2003, it has enjoyed the status of a cultural monument of local significance. It boasts an exceptional landscape-related and spatial location. Its proximity to transport infrastructure is a strong argument in favour of the castle being used for suitable cultural and tourist purposes. However, the future planners of the castle's development are faced with certain challenging circumstances. The castle is privately owned and its construction permits are not in order. Also, no public funds have been allocated for its renovation. The deliberations and plans for the incorporation of new contents are additionally hindered by the lack of tourism-development strategies at the local and regional levels. In the paper, the author analyses the situation and aims to find the arguments for the castle renovation to be continued and arguments in favour of the contents he believes could be incorporated in the castle. To start with, he presents the castle renovation-related experiences in Slovenia after 1991 and identifies the main problem with regard to this, i.e. in Slovenia, castle renovation projects has so far been undertaken without any suitable programmes. The author then presents Marko Marin's initial plans for the Mirna Castle and all further deliberations on the possible contents and the programmes that could be offered in the castle. In the final part, he presents the views of the castleologist Igor Sapač and his own proposal of the contents defined on the basis of his work related to the protection of monuments in the Mirna Valley over the years.